

УДК 332.012

Турило А. М.

Корнух О. В.

Криворізький національний університет

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ КАТЕГОРІЇ «ЕКОНОМІЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ»

Визначено сутність економічної категорії «економічна трансформація». Встановлено взаємозв'язок категорій «економічний розвиток», «інноваційний розвиток» та «економічна трансформація».

Ключові слова: розвиток, економічний розвиток, інноваційний розвиток, економічна трансформація.

Постановка проблеми. Проблеми трансформації економічних систем в умовах глобалізації набувають особливого науково-теоретичного та практичного значення з урахуванням сучасних реалій розвитку України. Спільними для всіх країн з економікою, яка зростає і розвивається, є збільшення вартості та якості людського капіталу за рахунок високих інвестицій в нього та ефективного самовідтворення, знижений рівень корупції, ефективне управління, ефективність інноваційної системи, висока конкурентоспроможність економіки, стабільне зростання валового внутрішнього продукту в довгостроковому періоді, підвищення якості життя населення. Стійкий економічний розвиток у довгостроковому періоді усіх рівнів господарювання здебільшого залежить не стільки від екстенсивних, скільки від інтенсивних факторів економічного зростання, що забезпечуються активним освоєнням найбільш прогресивних досягнень як науки, техніки, технології, так і впровадження передового зарубіжного досвіду у науковій та інноваційній діяльності.

Недостатній ступінь розробки теоретико-методологічних засад трансформації економічних систем в умовах глобалізації, з одного боку, та важливість результатів даного дослідження для забезпечення динамічного розвитку перехідних економік і насамперед, України, з іншого, свідчать про об'єктивну необхідність подальшого дослідження зазначеної наукової проблеми. Уточнення та удосконалення термінологічного апарату в цьому напрямку є однією з першочергових задач.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання трансформації економічних систем постійно перебувають у полі зору як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, є предметом численних наукових дискусій. Вагомі теоретико-методологічні напрацювання в цій царині належать видатним ученим минулого: К. Марксу, Й. Шумпетеру, Т. Веблену. Трансформаційні процеси, що відбуваються на різних рівнях господарювання досліджували такі сучасні науковці як: Н.І. Гражевська, І.Б. Жилияєв, Г.І. Башняніна, І. Діскін та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проведений аналіз наукових публікацій свідчить, що поняття «економічна трансформація» в економічній літературі майже не зустрічається, або використовується російськими і українськими науковцями без розкриття її економічної сутності. Більш розповсюдженим є поняття трансформація економічної системи.

Мета статті. Головна мета дослідження – шляхом аналізу підходів до сутності понять «розвиток» й «трансформація», їх взаємозв'язку визначити сутність категорії «економічна трансформація».

Виклад основного матеріалу. Деякі науковці при дослідженні інноваційного розвитку зазначали різницю між трактуванням розвитку із

філософських та економічних позицій. На нашу думку, категорія розвитку складна, багатогранна, складно структурована, тому дуже важливо розуміти сутність всіх її елементів для правильного розуміння всіх процесів, які в ній відбуваються, їх підпорядкування та взаємозв'язок, що можна зробити розглядаючи її як ціле з філософсько-економічних поглядів.

Наше дослідження почнемо з розкриття сутності категорії «розвиток». У новій філософській енциклопедії розвиток – це найвищий тип руху та змін у природі й суспільстві, що пов'язаний з переходом від однієї якості до іншої, від старого до нового. Усякий розвиток характеризується специфічними об'єктами, структурою (механізмом), джерелом, формами та спрямованістю [1].

Доцільним буде привести визначення розвитку з економічної точки зору, звернувшись до енциклопедичного словника за редакцією С. Мочерного, де економічний розвиток – це незворотні, спрямовані, закономірні (кількісно-якісні та сутнісні) зміни економічної системи в довгостроковому періоді, що відбуваються під впливом економічних суперечностей, потреб та інтересів, зумовленість яких характеризується дією основних законів діалектики, що не виходять за межі глибинної внутрішньої сутності такої системи. Розвиток економіки – закономірний процес кількісно-якісних змін у межах економічної системи, її перехід у нову якість, досконалу форму. Кількісним вимірником цих процесів є відносна зміна макроекономічних показників у напрямі зростання протягом відносно тривалого періоду, наприклад, кількох років [2, 3].

Усвідомивши розвиток із філософсько-економічних позицій, відобразимо його природу на рис. 1. Необхідно відмітити, різницю між процесом розвитку та процесом змін. Процес змін може охоплювати будь-які об'єкти або їх сторони. Процес розвитку – це зміна, яка пов'язана із перетворенням у внутрішній будові об'єкта, його структури і відрізняється відповідним механізмом, тобто він властивий лише системним об'єктам.

Для реалізації нашого дослідження важливо визначити місце трансформації в процесі розвитку (див. рис. 1). Тому наступним кроком дослідимо сутність категорії «трансформація».

В даний час є два підходи до транзитології в західних університетах: у США її вивчають зазвичай як окремі теми в курсах макроекономіки (наприклад, Гарвард). А в багатьох французьких університетах викладається окремий курс перехідної економіки або теорія трансформації, який дає можливість представити логіку і закономірності системних соціально-економічних зрушень. Вочевидь, таке розходження пов'язане з домінуванням в американських університетах неокласичного «мейнстріму» і поширенням у Франції різних на-

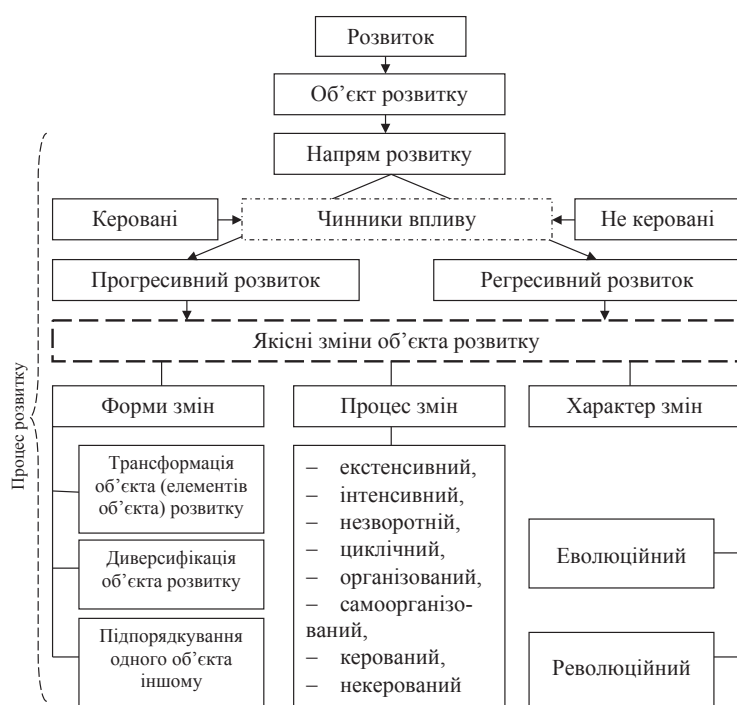

Рис. 1. Природа розвитку, місце трансформації в процесі розвитку

прямків інституціоналізму та еволюційної економічної теорії. Деякі автори вважають, що загальної теорії трансформації не існує, а є лише окремі корисні інструменти аналізу окремих проблем.

Як зазначає автор [4], це пов'язано, по-перше, з тим, що процес переходу від планової до ринкової економіки має сильну специфіку за країнами, яка визначається тривалістю і особливостями соціалістичного періоду і політичною ситуацією в кожній з країн. По-друге, перехідна економіка, на відміну як від ринкової, так і від централізованої, не представляє собою закінчену рівноважну систему з сильними стійкими закономірностями. Дуже багато залежить від людей, що здійснюють реформи, їх освіченості та досвіду в державному управлінні.

Аналіз публікацій показав, що питанню розкриття сутності трансформації приділено недостатньо. В роботі [5, с. 5] трансформація трактується як взаємно стимулюючі зміни моделей соціальної дії, з одного боку, та функціонування соціальних інститутів, пов'язаних з наміром, цілеспрямованим впливом номінальних установок (формальні норми, процедури або правила) – з іншого. Таке визначення носить цілком слушний характер для «соціальної трансформації» і розкриває її сутність з позиції інституціональної теорії.

Інший підхід можна зустріти в роботі [6, с. 164], де у загальному розумінні трансформація є стадією розвитку будь-якої економічної системи, пов'язаної з її перетвореннями, видозмінами. У якісному значенні вона описує кінцевий стан розвитку, реорганізацію цілісної системи шляхом імплементації її як елемента в систему вищого рівня розвитку. На нашу думку, розвиток – це постійний безкінечний процес, що існує в просторі і часі, а трансформація є формою зміни, що має завершений вигляд якісного цільового перетворення об'єкта в процесі його економічного розвитку.

На сьогодні трансформаційні процеси досліджуються багатьма науковцями і більшість їх

робіт має спрямування на дослідження трансформації економічної системи. Так, соціально-економічна трансформація – це процес поступового екстенсивного та інтенсивного цільового перетворення однієї системи на іншу, що супроводжується становленням нової якості системи [7, с. 6]. Не зовсім зрозуміло, чому автор в назві наголошує на соціальному аспекті, але зовсім не розкриває його сутність. В роботі [8, с. 11] автор доводить, що сутністю трансформації економічної системи є її якісні перетворення, які можливо структурувати за глибиною (збагачення природи економічної системи чи перехід до її нової якості); за інтенсивністю (швидкі, переважно якісні, чи повільні, переважно кількісні, зміни); за характером (еволюційні чи революційні зміни); за спрямованістю (прогресивні, регресивні, циклічні, інверсійні зміни); за охопленням елементів системи (часткові або загальносистемні зміни).

Економічний розвиток – це завжди в більшому або меншому ступені (в залежності від ряду чинників: етапів розвитку в часі, форм, процесів, характеру змін) сукупність змін у всіх складових економічного розвитку як цілого з філософсько-економічних поглядів.

Всі зміни у їх єдності та взаємозв'язку, а не як поодинокі явища в економічному розвитку є джерелом і генезисом прогресивності такого розвитку.

Зміни в суспільстві і економічному розвитку відбуваються під дією об'єктивних економічних законів і одночасно суспільного чинника.

Рівень опанування суспільством об'єктивних економічних законів і їх практичного опанування визначає рівень перетворення, рівень впливу і рівень дії суб'єктивного фактору (цілеспрямованої дії інтелектуального капіталу).

Зміни в розвитку суспільства, які представляють їх певну сукупність та пронизані змістом і ціллю в певному напрямку, мають строгу логіку в складі, структурі і етапах перетворення з загальнотеоретичних позицій представляють собою таку категорію як «трансформація».

Якщо такі зміни пов'язані з економічним розвитком суспільства, то це категорія «економічна трансформація».

На наш погляд, економічна трансформація – це об'єктивна економічна категорія, яка пов'язана з дією об'єктивних економічних законів, діалектикою їх пізнання і застосовується суспільством в своїх цілях, є динамічним процесом, виступає складовою економічного розвитку суспільства і характеризує сукупність усвідомлених взаємопов'язаних змін в певному напрямі і під певну мету.

Таким чином, економічна трансформація – це процес, який відбувається в межах економічного розвитку, є його складовою і має певну мету.

В економічному розвитку можуть відбуватися одночасно різні економічні трансформації. Ці трансформації напряму не залежать одна від іншої, але опосередковано, як процеси, вони впливають один на одного.

Економічна трансформація є невід'ємною частиною не тільки економічного розвитку, а й інноваційного розвитку суспільства.

Під інноваційним розвитком І. Галиця розуміє

розвиток інноваційних систем та пояснює її так: «Інноваційна система – це упорядкована сукупність елементів, що має ієрархію та структуру і спрямована на генерування і впровадження інновацій. Інноваційні системи, – зазначає автор, – можуть існувати на різних рівнях: підприємства, корпорація, галузі народного господарства» [9, с. 32].

Також учений поділяє інноваційний розвиток на прогресивний та регресивний. «Прогресивний інноваційний розвиток – це незворотня, спрямована та закономірна зміна інноваційної системи, котра призводить до підвищення її якісного стану». Регресивний розвиток науковець розглядає як «незворотню, спрямовану та закономірну зміну інноваційної системи, яка призводить до більш низького її якісного стану в порівнянні з попереднім» [9, с. 32-33].

З нашого погляду, інноваційний розвиток – це зміни. І трансформація – це зміни. Однак між ними є відмінність (рис. 2).

Рис. 2. Взаємозв'язок категорій «економічний розвиток», «інноваційний розвиток» та «економічна трансформація»

Інноваційний розвиток – безмежна величина, існує як постійний процес в просторі і часі, а трансформація – має межу в просторі і часі, її цілі, завдання і час мають більш менш чітку установку.

А інноваційний розвиток відбувається як складова економічного розвитку суспільства.

Характер трансформації в економічному розвитку представлений на рис. 3, де особливу увагу приділено рівню ефективності економічного розвитку.

Важливо також виділити види трансформацій в процесі економічного розвитку (рис. 4).

Рис. 3. Характер трансформації в процесі економічного розвитку

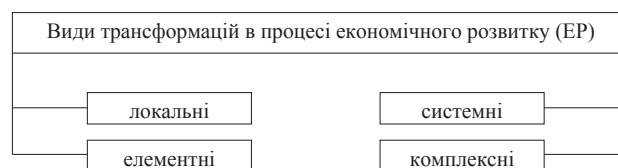

Рис. 4. Види трансформацій в процесі економічного розвитку

Висновки і пропозиції. В результаті дослідження розвитку з філософсько-економічних позицій визначено його природу та місце трансформації в процесі розвитку. На основі діалектичного пізнання розвитку та об'єктивної дії економічних законів, обґрунтовано сутність економічної трансформації – як об'єктивної економічної категорії, яка пов'язана з дією об'єктивних економічних законів, діалектикою їх пізнання і застосовується суспільством в своїх цілях, є динамічним процесом, виступає складовою економічного розвитку суспільства і характеризує сукупність усвідомлених взаємопов'язаних змін в певному напрямі і під певну мету. Економічна трансформація – це процес, який відбувається в межах економічного розвитку, є його складовою і має певну мету. Встановлено, що в економічному розвитку можуть відбуватися одночасно різні економічні трансформації. Ці трансформації напряму не залежать одна від іншої, але опосередковано, як процеси, вони впливають один на одного. Доведено, що економічна трансформація є невід'ємною частиною не тільки економічного розвитку, а й інноваційного розвитку суспільства.

Список літератури:

1. Розвиток : академічний тлумачний словник української мови (1970-1980) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sum.in.ua/s/rozvytok>.
2. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 1 / за ред. С. В. Мочерного. – Львів : Світ, 2005. – 616 с.
3. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 2 / За ред. С.В. Мочерного. – Львів : Світ, 2006. – 568 с.
4. Транзитология. Транзитология, как наука [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ecouniver.com/2379-izderzhki-prek.html>.
5. Дискин И. Российская модель социальной трансформации // Proet Contra. – 1999. – Т. 4. – № 3. – Лето. – С. 5-40.
6. Економічні системи : монографія. – Т. 1 / за ред. д.е.н., проф. Г.І. Вашняніна. – Л. : Вид-во Львів. комерц. акад., 2006. – 484 с.
7. Жилаєв І.Б. Регіональні трансформаційні соціально економічні системи в умовах платіжної кризи : автореф. дис. ...д-ра екон. наук : 08.00.05 / І.Б. Жилаєв ; Харків. Харківська нац. академія міського господарства. – Х., 2007. – 28 с. – укр.
8. Гражевська Н.І. Трансформація економічних систем в умовах глобалізації : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.01 / Н.І. Гражевська ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2009. – 39 с. – укр.
9. Галиця І.О. Що ж таке інноваційний розвиток? // Економіка та держава. – 2003. – № 10. – С. 32-33.

Турило А. М.

Корнух А. В.

Криворожский национальный университет

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ СУЩНОСТИ КАТЕГОРИИ «ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ»

Резюме

Определена сущность экономической категории «экономическая трансформация». Установлена взаимосвязь категорий «экономическое развитие», «инновационное развитие» и «экономическая трансформация».

Ключевые слова: развитие, экономическое развитие, инновационное развитие, экономическая трансформация.

Turylo A. M.

Kornuch O. V.

Kryvyi Rih National University

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE DEFINITION OF THE CATEGORY OF «ECONOMIC TRANSFORMATION»

Summary

The essence of economic categories is «economic transformation». The interrelation categories of «economic development», «innovation development» and «economic transformation».

Key words: the development, economic development, innovation development, economic transformation.

УДК 330.341

Шатненко К. О.

Одеський національний економічний університет

РОЛЬ НТП У СИСТЕМІ СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

У статті розглядається вплив науково-технічного прогресу на зміни у продуктивних силах та виробничих відносинах. Наведена характеристика особливостей сучасного етапу науково-технічного прогресу. Надані пропозиції для пристосування економіки до темпів науково-технічного прогресу.

Ключові слова: науково-технічний прогрес, продуктивні сили, виробничі відносини, органічна будова капіталу, технологічний уклад.

Науково-технічний прогрес є головним фактором підвищення ефективності суспільного виробництва. Сучасна техніка і технологія неможливі без втілення в них наукових досягнень. Якщо в минулому наука виступала як самостійна сфера діяльності, незалежна від інших чинників суспільного життя, то з певного часу вона починає входити в тісний зв'язок з іншими сферами діяльності людини. Особливо посилюється її взаємозв'язок з виробництвом, технікою. Тому наразі важливою стала проблема дослідження ролі НТП для продуктивних сил, результати якого є матеріальною їх складовою, та, безумовно, для виробничих відносин, що складаються у процесі змінюваного науково-технічним прогресом виробництва.

Аналіз досліджень та публікацій показав, що проблемам науково-технічного прогресу присвячено достатньо широке коло досліджень. Так, вітчизняні вчені Чухно А.А., Багал Ю.М., Кононенко М.П. та ін. розглядали соціально-економічний прогрес з боку технологічного розвитку. Досить добре досліджена проблема реалізації досягнень науково-технічного прогресу та впровадження його результатів у виробництво. Серед вітчизняних та зарубіжних вчених, що займалися дослідженням вказаних проблем, можна назвати таких, як Меркулов М.М., Амоша О.І., Чухрай Н.І., Барановська М.І., Лукинов І.І., Гнилянська Л.Й., Мельник В.П., Ілляшенко С.М., Глазьев С.Ю., Зяблюк Р.Т.

Мета статті полягає у розкритті значення науково-технічного прогресу для суспільного виробництва на сучасному етапі розвитку.

Поступальний розвиток суспільного виробництва, його постійне вдосконалення є фундаментальними закономірностями економічного життя людства. Він ґрунтується на прогресі науки і техніки. Науково-технічний прогрес за тисячоліття людської цивілізації пройшов складний і суперечливий шлях розвитку. Це було викликано тим, що саме технічний прогрес, який відбувався на перших етапах розвитку суспільства, здійснювався відокремлено від наукового прогресу аж до кінця XVIII-початку XIX ст. І лише в період промислової революції почалося швидке зближення наукового і технічного прогресу, тобто виник цілісний науково-технічний прогрес. З цього часу почався процес перетворення науки на безпосередню продуктивну силу, який тривав близько півтора століття і завершився в середині 50-х років XX ст. [1, с. 23].

Виявляючи роль НТП для суспільно-економічного розвитку, дослідження продуктивних сил при повному ігноруванні виробничих відносин уявляється нераціональним, якщо нашою метою є найбільш повне та точне відображення реальної картини економічної дійсності. Так, неокласична школа суттєво обмежує сферу своїх досліджень. Наприклад, виробництво цікавить представників